

Ó ÉS ÚJ

5066.

NAGYLAKNAK

TÖRTÉNETEI

AZ OTTANI EVANG. ÁGOST. HITV. EGYHÁZ

FÉLSZÁZADOS ÜNNEPEKOR

EMLEGETTÉK

ZAYÁ CZ DANIEL ÉS HAAN LAJOS

NAGYLAKI EVANG. LELKÉSZEK.

*Tek. Strasser Josef urnak hűvel
jelenl
a szerzők.*

Szarvason,

Réthy Lipót nyomdájában.

1853.

19039

I. Nagylaknak neve.

Azt állítják ugyan némellyek, hogy Nagylak neve latin eredetű, mondván, hogy miután a' világhódító rómaiak Daciát elfoglalták, e' vidéket, minthogy csupa vízzel volt borítva, Magnus lacusnak, vagy is nagy tónak nevezték el. De még is valószínűbb, hogy Nagylak neve nem más nyelvből elkorcsosított, hanem tiszta magyar név, mit az is bizonyít, hogy a' körülötte fekvő helyek szintén mind magyar nevéek péld. Töviskes, Béka, Fecskés, Szemlak, Mezőhegyes 's a' t. Ezen nevéet pedig vagy a' rétjeiben termő töméntelen nádtól, vagy pedig onnan vehette, hogy már régenten nagy hely volt.

II. Fekvése, határai, nagysága.

Nagylak mezővárosa fekszik a' nagyvárad kerületben, Csanád megyében, a' Maros bal partja délkeleti oldalán. Határos: éjszokról Mezőhegyes cs. k. lótenyésztő intézettel; keletről Nagy Pereg cs. k. kamarai pusztával és Sajtény román helység földjeivel; délről a' Maros folyóval, melly Nagylakot a' szerb Vajdaságtól, nevezetesen a' temesi bánágtól és Torontál megyétől választja el; nyugotról pedig Kövegy k. kamarai pusztával és Palota helység földjeivel. Az egész nagylaki határ $2\frac{1}{3}$ □ mértföldet tesz. Fekszik pedig Nagylak Arad és Szeged sz. k. városok közt mintegy közepén, amához 5, ehhez is 5, Makóhoz, melly utolsó postája $2\frac{1}{2}$, Tót Komlóshoz 3, Pécskához 3 mértföldnyire. Nagylakhoz legközelebb'eső helységek a' Maros innenső partján ezek: Palota 1, kis vagy Magyar-Csanád $1\frac{1}{4}$, Sajtény 1, Kis Pereg $1\frac{1}{2}$; a' tulsó parton vagy is a' bánágban Egres $\frac{3}{4}$, Szarafalva $1\frac{1}{2}$, Nagy Szent Miklós és Nagy vagy Bánát-Csanád $1\frac{3}{4}$ órányira Nagylakhoz.

III. Nagylaknak története.

Midőn 1241-ik eszt. a' tatárok e' vidéket pusztították, az egykorú nagyváradí kanonok Rogerius „Carmen miserabile“ czimű munkájában említi Pereget és a' jól megerősített egresi *) zárdát, de Nagylakról említést nem tesz. Az elsőről azt mondja, hogy az nagy német helység volt 's Pergennek neveztetett. Ide menekültek volt 70 körül fekvő helységekből a' lakosok, de a' tatárok azokat mind egy lábíg lekonzolták, csak két legszebb nőt hagyván meg bujaságuk eszközeül. Valószínűleg ezen szerencsétlenek közt voltak Nagylaknak lakosai is.

Legrégibb birtokosa Nagylaknak, kinek legalább nevét tudjuk, valamely Egyed nevű gazdag ur volt, kiről azt mondja Virág Benedek „Magyar Századok“ 53 lapján: hogy Noglok nevű, Maros mellett fekvő örökségét, a' hozzátartozandókkal együtt, 1313-ik eszt. az esztergomi hegyen épült szent Albert egyházának ajándékozta, hogy ezen szentnek érdemei által bünei megváltassanak. Miféle nemzetség volt ezen Egyed? halála után csak ugyan szent Albert egyháza birtokába jutott e' Nagylak? nem lehet tudni; annyi bizonyos, hogy Nagylakon 1333-ik eszt. létezett római kath. egyház, a' mi kitetszik a' pápai pénzszedők lajstromából, melly másolatban e' sorok írójánál meg van 's melly szerént akkor Péter nevű papja volt a' nagylaki egyháznak, ki a' római Pápa számára fizetett két banalis denárokat.

1471-ik eszt. Wuk Gregorjewich és Jaxits Demeter szerviai bojárok, a' török pusztításai miatt elhagyván hazájukat, Szerbországot, Mátyás király védelme alá menekültek

*) Egres Nagylakkal átellenben a' Maros tulsó partján fekvő csekély román falu. Hajdan itt a' Cisterciátáknak jól megerősített, várforma apátságuk volt, mellybe temettetett 1233-ik eszt. Jolanta II-ik András király neje és 1235-ik eszt. Feszler és Bonfin szerént maga II-ik András is. Most mind ezeknek Egresen semmi nyoma. Sic transit gloria mundi!

's 1481-ik eszt. 50 ezer menekült szerb családot telepítettek Magyarhonba. Jaxitsnak és fegyvereseinek Mátyás Nagylakot rendelé lakhelyül. Ezen szerbek építették valószínűleg a' nagylaki várat, mellynek téglá darabjai még most is az ugy nevezett Radicsféle hajlás gátjának gyomrában és átellenben a' a' Maros tul partján, már iszappal elfedve, láthatók; továbbá az oláh városban lévő magános tornyot, melly akkor őrtorony lehetett, 's mellyhez csak utóbb ragasztatott azon templom, melly 1829-ik esztendeig fenállott; nem különben azon nagy templomot, mellynek egyik csekély fala még most is a' Maros mellett látható 's mellynek felbontott tégláiból építettett a' piacon lévő vendéglő és ispáni lak; végre ők készítették, a' pécskai szerb atyafiakkal való könnyebb közlekedetés végett azon 3 órányi hosszasságú sánczot, mellynek háta még most is a' nagylaki nyomáson által egész Pécskáig húzódik. Ezen hős szerb családból nevezetesebbek voltak ezek:

Jaxits István, kiről furcsát lehet olvasni Feszler Gesch. d. Ung. V. 491. hogy t. i. Bradács Gergely belgrádi kapitánnyal 1476-ik eszt. pörbe elegyedvén, 's királyi rendeletről esküt kelletvén a' csanádi káptalan előtt letennie, midőn az e' végre kiküldött kanonokok Sallyi István és Keresztury János a' tanuk jó hir neve után tudakozódtak, 's azt kívánták volna, hogy az esküt ne a' szerbek szokása szerént tegye le, neki dühödve Sallyi Istvánt mellén ragadja, földhöz üti 's ha társai el nem rántják, törével meggyilkolta volna.

Jaxits Demeter, Mátyás király legvitézebbjeinek egyike 's a' hős Kinizsi Pál elválhatlan győzelmi társa, a' mint írja Feszler Gesch. d. Ung. V. 373. Ezt 1474-ik eszt. Mátyás maga megbízta volt, hogy a' felföldi rablók Nagy-Mihályi várat foglalja el. Sikerült is ez Demeternek, 's a' rablókat mind a' várral szemközt felakasztatta. Bonfini hist. Hung. Dec. IV. libr. III. pag. 420. 1476-ik eszt. Nifor Imre belgrádi kapitánnyal 's másokkal a' törököket Pozasinnál megverte, ugy hogy maga vezérük is alig futhatott

el egy csónakon. Bonfin IV. IV. pag. 421. Ugyan azon évben jelen volt Demeter ráczaival Austriában, midőn Mátyás király Bécsset elfoglalta 's a' vidéket egész Bécsujvárosig mind elpusztította és kirabolta. Feszler V. 333. 1479-ik esztendőben Kinizsi Pállal épen akkor jött Báthory Istvánnak segítségére a' kenyérmezőre, midőn a' magyarok részéről már minden elvesztettnek látszott ; de ezek megjelenésére az ütközet megújított, az egész török sereg tönkre tétetett, 30 ezer török borítván a' csatamezőt 's csak 50 hagyatván életben, hogy társaik romlását hirül vigyék hazájokba Feszler V. 352. 1491-ik eszt. midőn Ulászló és Albert seregei Kassánál szemközt állottak, Albert seregeiből egy óriás tatár kilépván a' magyarokat csúf szavakkal illetvén, őket Goliáthként párviadalra hívta. Ekkor Jaxits Demeter, lovassági vezér, haragra lobbanván, vele szembe szállott, rövid tusakodás után dárdájával agyon verte 's nagy örömrivalgás közt tért vissza övéihez. Istváni hist. Hung. pag. 8. Végre 1502-ik eszt. még egyszer szállott csatasíkra az agg hős, 's Corvin János fővezér alatt, Jaxits Márk atyjafiával egész Bolgárországba nyomult, ráczaival Kládovát elégette, Widdint lerombolta, Nikápoly külvárosait elpusztította, Feszler V. 809. Igen kegyetlen ember volt Demeter. Egyszer valamely Gazi Mustafa nevű török alvezérnek öklével minden fogait kiverte, azért hogy ez az ő parancsára tulajdon elfogott testvérét elevenen nyárson sütni nem akarta. Ezt azzal fizette vissza Gazi, hogy később Demeternek fiát, midőn az Konstantinápolyban járt volna, az úton megölte. Feszler V. 428. Demeternek unoka öccse volt azon Jaxits Demeter, ki 1510-ik eszt. valami magános ellenségeskedésből Michne oláh Vajdát Nagy Szebenben az utcán megölte, éppen midőn az a' templomból hazafelé ment volna, de csak hamar ő is a' fegyverhez nyult Szászok által agyon lövetett, a' mint írja Nic. Oláhus, Hungaria XII. 8 IV. és Sigler. Chronologia ad an. 1510.

Jaxits János és Márk, kik Nagylaknak 1514-ik eszt. voltak birtokosai, midőn Dósa György paraszt seregei e' vidéket pusztították. Ezeket személyesen meglátogatta Báthory István temesvári parancsnok, hogy kitudhassa, merre igyekeznek Dósának seregei 's megértvén, hogy Temesvár alá tartanak, éjjel nappal sietett Nagylakról temesvári várába. Istvánfi pag. 45.

Jaxits Péter. Ez egy cseh hussita nemesnek Anna nevű leányát vevé nőül, ki is számos hussita családot telepített Nagylakra, de ezek Anna halála után mind elköltöztek. A' Maros mellett düledékeiben még most is látható templomnak egy részét Anna fallal eválasztatta a' többtől 's a' hussitáknak adta használatul, úgy hogy ezen templom egyik részében a' szerb pópa, másikon pedig a' hussita pap dicsérte az Istent. Később midőn Luther Márton az egyházat reformálni kezdte, ezen Anna is, — már akkor özvegy, — a' reformatiónak nagy pártfogónéjává lön, több ifjakat maga költségén küldött Wittenbergába, sőt régi hagyomány szerint Lutherrel is levelezett. Az említett ifjak közül legnevezetesebb volt Balzaráti Vitus János, a' nagylaki várnagy, Balzaráti Lukácsnak fia, ki később országszerte híres orvos és sáros-pataki professorrá lön. Lásd Egyház és Oskola, Szerberényi Andortól 65-ik lap. Meglehet ezen Annának bőkezősége táplálta azon Nagylaki Gáspárt és Nagylaki Székely Albertet is, kik 1514-ik eszt. a' krakói egyetemen tanultak, a' mint írja Müller *regestrum bursae cracoviensis hungaricae. Budae. 1821.* Hihető, hogy urnőjük példáját követték jobbagyai is, különösen a' hussiták, 's evangélikusokká lőnek. E' szerint a' nagylaki egyház egy volna a' legrégebb evang. egyházak közül hazánkban.

Péterrel magva szakadt a' nagylaki Jaxitsoknak, legalább sehol ezután a' történeti könyvekben nyomaikra nem akadhattam, 's ezen idő óta kezdődnek Nagylaknak legvilárossabb napjai.

1542-ik eszt. Izabella, Zápolya János király özvegye, birta e' vidéket 's az egész rácztartományt és így Nagylakot is Petrovits Péter parancsnokra bizta, ki alatt a' nagylaki vár parancsnoka Bosnyák Ambrus híres hős volt, ki Dec. 5-én 1551-ik eszt. Temesvár alatt hullott el. Feszler VI. 737.

De már 1550-ik eszt. a' török hatalmában volt Nagylak 's parancsnoka Kajdács Aga volt. Losonczy István temesvári parancsnok ugyan ez évben a' várat seregével körül vette, 's midőn Kajdács ellene a' várból kirentott, Losonczy annyira megverte, hogy törökjei futásban keresvén menedéket, még a' vár hidját sem győzték magok után felvonni. Ennek következtében a' Magyarok a várba utánok nyomulván, az Agát törökjeivel együtt felkonczolták, a' várat pedig felgyujtották. Istvánfi pag. 187.

Nem soká heverhetett düledékeiben a' nagylaki vár, mert már 1551-ik eszt. ismét Petrovits Péter birtokában volt, ki is annak védelmét Kosár Benedekre bizta. Ez volt azon Kosár Benedek, ki Uleman török vezérrel a' varjasi mezőn megütközött. Budai polg. Lexikon. II. 491.

De már 1552-ik eszt. ismét urat cserélt Nagylak, miután azt Perusits csanádi kapitány a' hűtlen Petrovitstól Izabella királyné részére fegyveres erővel vissza foglalta.

Azonban Perusits sem parancsolhatott soká Nagylakon, mert még ugyan azon évben Muhamed Beglerbég a' Dunán-Tiszán által kelvén, Nagylakot, Fellakot, Egrest, Csanádot, majd nem minden ellenállás nélkül elfoglalta. Istvánfi pag. 185. Szorgalmazta ugyan Izabella Nagylak visszaadását a' török császárnál, de hasztalanul, miután a' tarnak is ezen Maros meletti által kelési helyre szüksége volt. Istvánfi pag. 422.

Igy sínlett Nagylak a' török járom alatt egész az 1596-dik esztendeig; ekkor ismét elfoglalta azt rövid időre a' keresztény sereg Báthory Sigmund erdélyi fejedelem vezérlete alatt. Istvánfi p. 447. Reüsnerj memorab. Pannoniae p. 214. De alig bírhatták azt a' keresztények két esz-

tendeig, mert 1598-ik eszt. a' török uj erővel betörvén hazánkba, Csanáddal együtt Nagylakot is visszafoglalta 's most már egy folytában 101 esztendeig bírta azt. Ekkor végre 1699-ik eszt. létre jött a' karloviczi béke, melly által a' török a' Maroson tuli részekre szorittatván, Nagylak Magyarországához csatoltatott.

Ezen idő óta Nagylak ugy tekintetett, mint végvár, 's az itteni határőrző szerbek sok szabadságban részesültek; de miután a' török beronthatásától való félelem Bánát visszafoglalása által megszűnt, 1741-ik eszt. körül Mária Therezia az urbért ide is behozni megkísértette. Azonban a' nagylaki szerbek inkább fegyverhez, mint ekéhez lévén szokva, nem akarák nyakukat az urbér igája alá adni 's 1743-ik eszt. se regesen vándorlottak el részint orosz és szerbországekba, részint pedig a' bánáti végvidékekbe, a' kik pedig itt maradtak, 's kiknek unokáik a' most is virágzó Czervenkovits *) Vészity, Mudrity, Milinkow, Malesch, és Kotorács családok azok, az 1751-ik eszt. ide költözött erdélyi, Arad megyei és bánsági román atyafiakkal együtt Militaristákból Urbarialistákká 's a' magyar kir. kamara jobbágyaivá lettek.

A' mi már Nagylaknak ezen ujabb megszálas óta történt nevezetesebb eseményeit illeti, azok következők:

1752-ik eszt. Nagylak pecsétet nyert, mellynek kerekded belsejében jobbról egy hegyes fedelű 's fedele közepe táján kerek nyílással ellátott vártorony, ennek rovátkos falazatán felül a' tető alatt két négyszegű ablak, alul pedig egész a' mezőalapzatig bolthajtásos kapu látszik: balfelől a' torony közelében, szintén a' mező alapzaton, egy kalászaival fölfelé

*) A' Czervenkovitsok, csak mint óhitű lelkészek, fiuról fiura 1739-ik eszt. óta egy folytában működnek Nagylakon. Utolsó papi ivadéka e' levita-családnak a' mostani érdemtellyes agg lelkész és szent széki ülnök főtiszt. Czervenkovits Mihály ur, kinek e' sorok írói is sok érdekes adatokat köszönnék a' régi Nagylakról.

állított, közepén által kötött buza kéve szemléltető, következő körirattal : Sigillum Communitatis Nagylak. 1752

1771 az egész nagylaki határ fölméretvén, urhér alá vétetett. Ezen fölmérés megújított 180²/₃ és 184⁷/₈ eszt.

1803. szent György nap táján a' mostani tót város kezdett telepítettetni.

1811. a' rét a' mélt. Uradalom által a' községnek átadatott.

1812. kiosztattak a' szőlők.

1814. Junius 11-én első heti vásár tartatott Nagylakon.

1820 Nagylak mezővárossá lett, de az első vásár csak 1822-ik eszt. April 15-én tartatott.

1822 April 28-án a' mostani nem egyesült görög templom alapköve letétezt 's ugyan az 1829-ik eszt. fölépült.

1846. alakultak a' helybeli római katholika, és az egyesült görög egyházak.

IV. Nagylak mostani állapota.

1) lakosai.

Nagylak a' szerb határőrök kiköltözése után falu volt, 1820-ik eszt. pedig mezővárossá lőn. Az 1850-ik eszt. kir. katonai összeírás szerint 9,353 lakosai voltak, kik közül :

a) nemzetiségre nézve :

szerbek	—	—	—	221.
románok	—	—	—	3,390.
tótok	—	—	—	4,877.
magyarok	—	—	—	471.
németek	—	—	—	58.
görögök	—	—	—	10.
bolgárok	—	—	—	4.
czigányok	—	—	—	119.
zsidók	—	—	—	203.

összesen 9,353.

b) vallásra nézve:

római katolikusok	—	599.
egyesült görög vall.	—	794.
nem egyesült ó hitűek	—	2,909.
ágostai hitv. evang.	—	4,733.
helv. hitv. evang.	— —	115.
zsidók	— — — —	203.

összesen 9,353.

és így Nagylakon minden hazánkban törvényesen bevett vallású és nyelvű lakosok találkoznak. Ezen lakosok pedig azóta is részint az ujonnan születtek, részint a' bevándorlottak által annyira megszorodtak, hogy számuk ma már könnyen fölmegy a' 10 ezerig. Közülök a' szerbek Szerviából; a' románok Erdélyből, Arad megyéből es a' Bánságból; a' tótok Gömör, Nógrád, Zólyom, Liptó, és Árva, de kivált Békés megyéből, 's különösen Tót Komlósról, Szarvasról, B. Csabáról, és Mező-Berényből; a' magyarok a' szomszéd magyar helyekből, a' zsidók Makórról, Aradról és több külhelyekből, a' cigányok pedig az ország minden sarkából jöttek ide. Mind ezek 1,395 házakban laknak, de a' szőlőkben is van 26 és a' tanyákon 512 lakott ház, és így összesen 1,933. Üres házhely van Nagylakon 28. A' nmélt. kamarának, mint Nagylak földes urának van városunkban 4, Csanád megyének 2, a' városnak 3, a' helybeli evang. egyháznak 7, a' rkatholika egyháznak 2 és a' nem egyesült ó hitűeknek 1 házuk. Földes gazdai ház találkozik 613, zsellérház 719 keresztény és 15 zsidó; Uradalmi koresma 2, városi 10, és egy gyógyszertár; azon kívül 21 száraz és a' Maroson 11 vízi malom, végre 11 zsidó és egy keresztény mind harmadik osztályú bolt, és 3 olajsutu.

A mi Nagylakot leginkább díszesíti, az: hogy utczái mind szélesek, zsinóregyenesek, 's kivált a' tót városban a' házak előtt, akácz, szil és topolyfákkal vannak beültetve, a' mi a' szemet tavasztól késő őszig gyönyörködteti. Van pedig

Nagylaknak éjszokról délfele 17, keletről nyugat felé 21, öszvesen 38 utczája, mellyeknek nevei a' végházakra táblákra írva láthatók. Ékesíti tovább a' várost a két tornyokkal és órákkal ellátott templom, ugy mint a' piacon lévő ágostai hitv. evang. (mellyről lásd alább.) és a' Maros közelében 1829-ik eszt. fölépült nem egyesült ó hitü. A' r. katholikuskok számára is van a' piacon a' nmélt. kamara által templomhely kijelölve, eddig azonban az istenitisztelet csak az iskolában tartatik; az egyesült ó hitűek pedig 1846-ik eszt. óta isteni szolgálataikat bérelt házban tartják. Az evang. egyház két paplakkal és három iskolával bír, mellyekben három rendes tanító oktatása mellett 373 fiu, 271 leány, öszvesen pedig 644 gyermek tanul. A' r. katholika egyháznak is van paplakja és iskolája, mellyeket a' nmélt. Uradalom építtetett; az utolsóban 55 gyermek oktattatik. A' görög nem egyesült vallásuak egyetlen iskolájába 175, az egyesültekébe pedig 43 gyermek jár. Ez utolsóknak nem lévén még saját iskolájuk, bérbe fogadott házban tanítják gyermekeiket 's abban lakik lelkészük is. Mind ezen keresztény egyházakban jelenleg 1 római katholikus, 2 evang. 3 nem egyesült rendes lelkész és 1 káplán és 1 egyesült ó hitü lelkész szolgál. A' zsidóknak is van schachterjök, ki egyszersmind éneklő is, és tanítójuk, ki jelenleg 17 gyermeket tanít.

Nagylaknak lakosai részint földmiveléssel, részint mesterségekkel és kereskedéssel foglalkoznak. Van itt hat czéh, ugy mint: csizmadia, magyar-tímár, szücs, szabó, asztalos, és kovács-kerekgyártó. Kalapos mester van 8, azon kívül 2 pék, 1 aranyműves, több kőműves, de közülök csak 1 tanult mester, fazekas 12. Egy időtől az ácsok száma is annyira növekedett, hogy a' molnárokkal együtt czéhet alapíthatnának.

Jóllehet pedig Nagylaknak lakosai, a' mint fentebb láttuk különböző vallásuak és nyelvűek, még is különösen két nemzetiségre lehet őket osztani, ugy mint románokra és szlávok-

ra. A' románok, mint régibb lakosai Nagylaknak a' város Maros melletti déli, a' szlávok éjszaki részén laknak. Az utolsók, ámbar csak 50 éve, hogy ide telepedtek, még is sokkal csinosabb, kimeszelt házakban laknak, míg amazok, kivévén némely tehetősebbeket, általán véve csekélyebb 's sokan csak sárral kitapasztott házakkal bírnak. A' házak nagyobbára vagy sárból verttek, vagy vályogból építvék 's elég magasak, de szűkek 's náddal, kákával sőt a' szegényebbekéi sással vannak befedve; de vannak csinosabb 's égetett téglából épített, cseréppel vagy zsindeleyel fedett lakok is, péld. a' szolgabírói, és ispáni lak, a' katholikus és evang. paplakok és iskolák, a' görög nem egyesültek iskolája, a' két kamarai vendégház és néhány boltok. Egy időtől kezdenek a' magányos lakosok is csinosabb 's tűzfalakkal ellátott házakat építeni, de a' városháza és a' jegyzői lakok az oláh városban oly rossz állapotban vannak, hogy valóban itt az ideje, hogy ujonnan építtessenek, még pedig a' piacon. Mondják, hogy ma holnap a' csendörök számára is fog külön kaszárnya építtetni.

A' mi már ezen két nemzetiségű lakosok erkölceit illeti, azt lehet mondani, hogy valamint a' románok, úgy a' tótok is a' miveltebb és békesség szerető közlakosság osztályába tartoznak, 's ritkán lehet itt lopásokról, zsíványságokról hallani: különösen pedig dicséretükre szolgál az, hogy egymás közt szeretetben 's békességben élnek, a' miben különösen lelkészeiken is látják a' jó példát. A' tót a' románt és ez amazt vecsínyinek — szomszédnak — vagy fratyénak — testvérnek — nevezi. A' tótok közt, különösen a' férjfiak általában beszélnek magyarul, sőt az alföldi tótok szokása szerint, anyanyelvükbe is sok magyar szavakat vegyítenek, péld. kergetował, fergeteg, temetow 's a t. 's minthogy különösen a' tanyákon a' románokkal közelebbi viszonyban vannak, sokan közülök oly jól beszélnek oláhhul, mint ha született románok volnának; de a' románok közt is sokan vannak, kik meglehetősen beszélnek magyarul és tótul. A' különféle al-

kalmaknál, tanusított szokások leginkább választják el őket egymástól. A' tótok lakodalmaknál, kereszteléseknél, toroknál, dísznő ölésceknél többnyire nagy költségbe verik magukat. A' lakadalomra az egész rokonságot, komaságot, házi és tanyai szomszédokat, komákat a' hivogató két izben szokta meghívni, 's midőn ezek a' lakodalmi házban megjelennek, a' vőlegényt és menyasszonyt seregesen, gyalog, cigány bandával kísérik az esketéshez. Elől megy a' templomba és az oltár körül a' vőlegény násznagya vagy is kérője, utána lépked a' fekete vagy sötét kék posztó kabátba és nadrága öltözött vőlegény, ezt követik a' férfinemű tanuk, kiknek mindegyike, legalább' egy krajczárt tesz az oltárra. Azután a' vőfény, ki egyik kezében fokost tart, másikkal a' menyasszonyt vezeti. Ezen utolsó többnyire ócska, kopott, hosszú róka bőrrrel prémzett mentébe van öltözve *) fejen pedig sok hosszú szalagokkal ellátott, nagy koszorúval ékesített párta áll. Esketésről egyenesen a' vőlegény házába kísérik a' nyoszolya leányok és a' többi rokonok a' menyasszonyt, 's ott maradnak ebédre is. Ebéd után muzsika szóval jönnek a' menyasszony házából a' vendégek, zöld gallyat 's azon mindenféle ajándékokat, péld. diót, szilvát, almát, ezüst, réz és papíros pénzt hozván a' menyasszony számára, mellyel megállanak az asztalnál, egy pár szent éneki verset elénekelnek 's az ajándékokat a' násznagynak általadják, ki azt ismét az azon közben kamarában vagy hátulsó szobában barátnéi által fátyolos főkötővel felékesített és uj ruhába öltözött 's a' vendégekhez szemérmesen bejövő menyasszonynak nyújtja. Ezen hosszú szalagokkal 's fátyollal ellátott főkötőben jár a' menyasszony első éveken a' templomba is. Az így felékesített menyasszony hoz kezében egy nagy radostnjknak vagy örömkalácsnak nevezett

*) Azon szarvforma nagy koszorúk és ócska, molyette, kopott menték a' menyasszonyokon valóban csúnyán állanak; sokkal azebb volna, ha azokat elhagyván, inkább csinosabb kabátkáikban és kisebb koszorúkkal ékesítve jelennének meg az esketéseken.

süte ményt, melyet a' násznagy darabokra vágván a' vendégek közt eloszt, a' mellette álló vőfény pedig a' menyasszonyi pártát tartja kezében 's a' menyasszonyt a' násznagynak kegyeibe ajánlván a' pártát szegre akasztja, 's elkezd ezzel járni a' mennyasszonyi tánczot, mit a' többi vendégek folytatnak, 's minden tánczoló így egy ajándékot tesz le számára a' násznagy előtt álló tányérba.

Az előtt a' tehetősebb gazdánál a' lakadalom egy egész hétig tartott, a' mi erkölcsök romlására is szolgált, a' vagyont is igen fogyasztotta; most az a' gazdánál két estve és egy nap, a' mesterembereknél pedig egy estve tart. Az asztal elején ülő násznagy tartja fel azokon a' kellő rendet, evés előtt és után ő mondja fenszóval az imádságot; a' hivogató az első asztalra hordja fel az étkeket 's többnyire rövid versek elmondása mellett adja által a' násznagynak azokat, a' többi asztalokat étellel itallal ellátja a' vőfény és más rokonok.

Nem hagyhatjuk említés nélkül e' helyütt kivált az evang. szlávok lakodalmain divatozó azon dicséretes szokást, miszerént ők szeretett egyházukról még itt sem felejtkeznek meg. Az utolsó ebéd vagy vacsora végével t. i. a' násznagy felszólítja a' vendégeket, hogy ne felejtkezzenek el a' házi gazdáról, az egyházzal és a' szegényekről, 's ezek szükségére mindenki adjon annyit, mennyit akar. Illy módon minden lakadalmon szép öszveg jön be az egyház számára, 's a' házi gazda is a' számára gyűjtött pénzt többnyire az egyháznak ajándékozza. Midőn 1852-ik eszt. az új orgona készült, csak a' lakodalmaokról bejött e' czélra mintegy két ezer váltó forint.

Dicsérendő az is, hogy a' helybeli evang. tótok szeretnek a' temetésekre járni, hogy a' végtiszteletet elhunyt felebarátainak megadják, kivált a' hol halotti beszéd tartatik. Az előtt sűrűn mondtak a' tanítók által a' halotti bucsuztató versek is, de ez már lassanként kimegy a' szokásból, miután magok az egyháztagek is átlátják, hogy ez a' tanítónak gyermekek oktatására szánt idejét elrabolja 's a' mellett sokszor

neheztelésekre ad alkalmat, ha egy vagy más a' rokonok közül a bucsuztatóból kimarad. Temetés után még a' sírkertben meghívottnak az atyafiak, szomszédok és más ismerősök a' halotti torra, hogy az elszomorodott hátra maradtakat a' siralom házában vígasztalják. Jónak láttuk érinteni e' helyütt az ide való románok némely szokásait is. A' románok lakadalmáiknál abban különböznek a' tótoktól, hogy náluk a' hívogató többnyire lóháton, sok szalaggal és virággal ékesen több ízben hívja meg az atyafiságot, rokonságot és szomszédokat, kezében borral vagy pálinkával tölt kulacsot tartván, 's azzal kínálván az utczán vele találkozó ismerőit. Esketés előtt a' vendégek gyakran kocsin mennek a' völegény házából a' menyasszonyért, 's szépen öltözve a' völegénnyel együtt lobogókkal és egy dudással vagy rosz cigány zene mellett, seregesen, nagy ujjongatással kísérik a' templomba esketéshez. Esketés után ismét az egész nász sereg völegényestül vissza megy a' menyasszony atyai házába, hol ebédelnek mindnyájan, ebéd után pedig estve felé a' menyasszonyt a' völegény házába vezetik, hol vacsora készül, de a' nász vendégek még vacsora előtt részegítő italokkal, különösen pálinkával jól élnek. Vacsoránál első asztalnál ül a' Násznagy, — Kumotru mare — egy nő személlyel, — Kumotra máre, — ezeknek a' völegény és menyasszony, 's más ifjabb vendégek tiszteletből több ízben kezet csókolnak, és valamit csak a' Kumotru mare parancsol, megteszik, a' ki pedig szavaira nem hallgat, azt sokszor szigoruan is bünteti. Az ő kötelessége az is, hogy evés előtt és után fentszóval imádkozik. Vacsora után náluk is tánczol a' menyasszony a' vendégekkel, 's a' számára letett ajándékot megkapja. Szép, meleg időben nappal az udvaron tánczolnak, egy szakaszban a' férjfiak, másiban a' nők jobbjajkkal tartózkodván egymásba, 's hol fel 's hol alá ugrálván, a' közepén pedig egy dudás dudál 's velök együtt ide 's tova lejt. A' fiatalabbak itt ott tánczközben versket is mondanak. Említésre méltó, hogy a' román meny-

asszonyoknak nem engedik meg első éjjel a' vőlegény házában aludni, de a' Kumotru mare a' maga házába vezeti őt éjszakára.

A' temetéseknel is vannak különböző szokásaik, péld. ha a' férfinak neje hal meg, azonnal főveg nélkül kezd járni mind az utcán, mind a' városon kívül, 's ezt több ideig is megteszi. Temetés után halotti tort — pománát — tartanak, melyet hat hétre, félévre 's gyakran egy évre is a' temetés után ismételnék, 's vízzel töltött korsókat tesznek ablakaikba. Az is szokásban van a' románoknál, hogy dalolással, ujongatással mennek földjeikre a' munkához, vagy jönnek onnan háza felé.

De a' mit sem tagadni, sem dicsérni nem lehet, az, hogy a' nagylakiak, különösen a románok, szerfelett szeretik a' a' palinkát, de a' tótoknál sem hiányzik ezen egészség rontó pokolbeli ital semmiféle sem szomorú, sem víg alkalomnál.

Az előítéletektől 's babonától sem mentek a' helybeli lakosok. Ide tartozik különösen az, hogy némelyek, kivált az asszonyok, holni czigány nők által kártyavetésből tudakolják a' jövődőt, vagy valamely elvesztett dolgot; továbbá hogy sokan még most is hiszik, hogy valaki szemmel megverheti, megbűvölheti, 's ellenét veszélyes nyavalyába ejtheti, 's találkoznak a' román asszonyok közt, kik az illy bajba esett egyént mosakodás, ráolvasás vagy más illy neműek által gyógyítgatják. Boszorkányokról, kísértetekről, vagy a' halottaknak haza járásáról már ritkán hallani. A' gyógyszertár és orvosok iránt még igen kevés bizalommal vannak, de annál inkább bíznak a' vén kuruzsló asszonyokban, 's különösen a' csont nyavalyákban a' füstölésben, a' minek szomorú következéseit gyakran láthatjuk, kivált ha az a' mérges cinoberrel történik. Némely napokon a' zsíros ételektől tartózkodni, nem mosdani, nem fésülni, sokaknak hite szerint az egészség fentartására szükséges, 's e' célból, gyakran szükség nélkül is eret szoktak vágatni. Végre meg kell említe-

nünk azon rít szokást is, hogy különösen a nők temetéseknél a' koporsóra borulnak, 's nagy és haszontalan jajgatás közben az egész temetési szertartás alatt magokba szívják a' halott büzt 's rontják, veszélyeztetik egészségüket.

Ruházatjukra nézve meg kell említenünk, hogy a' nagylaki tótok, mint többnyire földmivelők, csinosan öltöznek, a' férjfiak, fiatalok és öregek, nyáron leginkább magyaros kabátokat, nadrágokat és mellényeket hordanak fekete posztóból, kabátjaik két sor fekete szaru gombokkal, fejeik pedig nyáron alacsony, kis karimájú kalapokkal, télen fekete sapkákkal, nyakaik fekete selyem kendőkkel ellátva; csizmáik sarkasak 's nem olly idomtalan nagyok, mint a' többi alföldi tótokéi. Télen öltözetjük leginkább rövid ködmön, az öregeknél többnyire festetlen, és prém nélküli, ifjabbaknál feketére festve; egy időtől bekes nevű hosszabb és attila formájú ködmönöket is viselnek, melyek a' testet is melegebben tartják, mint a' rövid ködmönök, jobban is állanak. Szokott öltözetjük még a' hosszú és széles bunda is, melly a' tehétsbeknél elől és az oldalakon többnyire selyem szálas virágokkal van kivarrrva.

Nyáron, kivált pedig essős időben szűröket is hordanak, melyek a' fiatalabbaknál szintén virágokkal ékesek; a' szolgák majd nem térdig érő, hosszú kankót viselnek, mi a' szolgák számára igen alkalmas öltözet. A' tót nőszemélyek sötét kék öltözetet, hosszú szoknyát és kötöt hordanak, melly a' leányoknál és ifjabb menyecskéknél alul mindenféle színű szalagokkal van körül szegve 's mellyet a' fél hátig sőt majdnem a' hónallyáig kötnek fel, azért derekuk kelleténél rövidebb és nem szép. Télen fehér és sok virágokkal himzett a' derék alatt csinosan testhez álló, nyáron pedig fekete posztós, 's két sorban az ifjabbaknál czín, az öregebbeknél fekete szarv vagy üveg gombokkal ellátott kabátokba öltöznek. Némelyek, kivált az ifjabb menyecskék és a' hajadonok nyáron kicsiny, vállról lefüggő, ujjatlan ködmönkéket viselnek, melyek

jöllehet eléggé hímzettek és zsinórosak, még is rútul állanak, mert az illy kiesiny, vállra vetett ködmönt viselő személy éppen úgy néz ki, mintha le volnának vágva karjai. A' tót nők fehér, néha drága csipkéekkel ékesített, de hajcsomóstól majdnem a' nyakon fekvő főkötőt viselnek; a' hajadonok pedig lefüggő, egy fonadékba kötött 's a' főnél csupán egy szalaggal erősített haját hordanak. Advent napjaiban és böjtben ezen szalagok feketék *).

A' helybeli oláhok vagy románok is elég csinosan, szintén többnyire a' magyarok és a' helybeli tótokként öltöznek, csak ködmöneik különböztetik meg őket emezektől, mert hosszabb és szélesebb derék vágásuak 's kivált a' fiatalabb férjfiakéi vörös, kék és sárga bőrvirágokkal, mint egy foltokkal elborítvák. A' szegényebbek még most is kankót és nadrágot viselnek fehér vastag posztóból, itt ott látni még bocskort is lábaikon.

A' román nők és hajadonok a' bánsági szerbnők ruháihoz hasonló öltözetet viselnek; az asszonyok télen-nyáron főkötő helyett nagy, sötét kék és pettyes kendőket hordanak, a' román hajadonok pedig kivált a' vörös színt szeretvén, leginkább vörös szoknyákban és czizmában járnak, de nyáron, kivált a' helybeli gazdagabb románok leányai harisnyát és magas sarkú csizmát is viselnek, nyakaikon pedig ezüst huszasokat, vagy tallérokat, a' tehetősebbek aranyakat is, sokszor selyem kötőket, füleiket pedig nagy fülbevalókkal ékesítik. Csak az kár, hogy arczaikat fehér és pirosító festékekkel szokták kenni. Mind a' tót, mind a' román mesteremberek, részint magyar öltözetbe, részint pedig a' miveltebb világ szerint öltöznek.

2) Nagylaknak határa, a' mint feljebb mondottuk. $2\frac{1}{3}$ □

*) Jegyzés. Tótjaink közt a' férjfiak általában szebbek, mint a' nők, mellyek hamar megvénülnek. valószínűleg azért, hogy mint igen fiatal és éretlen hajadonok mennek férjhez.

mfldet vagy is 35,541 holdat és $1076/1100$ ölet foglal magában, holdját 1100 □ ölével számítva.

	hold.	öl.
Maga a' város és a' három sirkert elfoglal	825	776
Szőlők	465	940
Tanyai földek	14,054	1056
Ugarok	11,399	70
Lánczok vagy is pótlék földek	141	196
Csidu és Topilo nevű mocsárok	71	405
Marosi szigetek	150	304
Krak vagy városi kaszáló	281	208
Város rétje	617	997
Balaton vize	389	75
Közlegelő	6,381	23
A' Marosnak Nagylakhoz tartozó része	407	521
Kamarai erdő és kaszáló Tövíkesben	356	1005

Összesen 35,541 $1076/1100$

A' telkek öszves száma 407, ide értve a' három oláh papit, 1 rkath. papit, és azon két telket, melyeket az evang. egyház a' nmélt. kamarától bizonyos évi haszonbér mellett bir, és azon görög nem egyesült egyházit, melyet ez ugyanattól minden fizetés nélkül kapott. Ezen utolsó három telek a' közlegelőből vágatott ki.

A' nagylaki határ merő rónaság, csak itt ott emelkednek nem nagy halmok vagy dombok, mind a' város körül, mind a' tanyákon. Éjszak felé a' föld magasabb, délfelé, a' mint a' Maroshoz közeledik alacsonyabb, úgy hogy a' városban lévő kutak sokszor eláradnak, azért itt ritkán találsz jó pinczét. Azonban itt még is sokkal többet láthat a szem, mint akármelly más csanád, csongrád és békés megyei helység mellett. Itt t. i. közel a' városhoz láthatod a' tanyákat, szőlős kerteket, erdőket, a' Marosban pedig és annak partján gyakran nagy hajókat, melyekbe 2000 pozsonyi mérőnél is több

fér; valamint lápokat is, mellyek épület és tüzelő fát, sőt szenet, meszet, 's gyümölcsöt is hoznak Erdély határaitól ide, vagy Makóra és Szegedre.

A' föld minéműsége fekete agyag, eléggé zsiros és termékeny ugyan, de termékenyséjét még is igen előmozdítja a' trágyázás. A' Maroshoz közel 's a' városban több helyütt szíkeses, mellyet könnyen lehetne termővé tenni, ha azt a' szorgalmas kéz Marostól hozott iszappal vegyitené. A' föld termékeny voltát eléggé mutatja az, hogy benne megterem:

a) a' növények országából szép tiszta és kétszeres buza, árpa, kukoricza, zab, köles, 's a' legujabb időben sokan repczt is vetnek, mellyet a' zsidó kereskedőknek jó áron adnak el. Némelly években sok mázsa lóhere mag is meg terem. A' tanyákon 's az ugy nevezett lánczokon sok kenderök is szokott lenni a' helybeli tótoknak, mellyből azután a' szorgalmas tót nők vékonyabb vagy vastagabb vásznat készítenek, 's kivált zsákneműt minden évben sok ezer rőföt adnak el. Lent ritka a' ki természetene, valamint fehér répát és kolompért is és más zöldségeket keveset, de különösen a' rétek melletti tanyákon nem csak magok szükségére, hanem eladni való káposztájuk is elég terem. Gyümölcs, kivéven körtét és megyet, kevés van itt, minthogy a' helybeli lakosok még nem igen szorgoskodnak a' gyümölcsfák ültetése és oltása körül; a' dinnyék közül is csak a' sárgák szoktak sikerülni, ellenben tök elég van. A' szőlős kertekben jó és erős bor terem, egy láncz meg ad jó évben 25 — 30 akót is. Szénát a' gazdák keveset kaszálnak a' határban, de annál többet a' szomszéd pusztákon *).

Nád, káka és sás terem a' városhoz közel éjszaki részen lévő rétbén, sok gazdáknak tanyáikon is, ugy nevezett rétekben, annyi nádjok, kákájok és sássok van, hogy nem csak házaik és tanyáik fedésére elég, de sokat abból évenként el is

*) Ha a' két ugar a' tanyákkal öszvesítették, a' nagylaki földet jobban és könnyebben lehetne muukálni, 's a' földművezeknek az több hasznot hajthatna.

adhatnak. De épület és tüzi fát többnyire drága pénzen vesznek a' szomszéd erdőkben, mert a' nagylaki kamarai erdő nem elégséges szükségéik fedezésére.

Sok lakosoknak elég nagy kertjeik vannak, de azoknak hasznos növényekkel kiültetését — kivéven némellyeket — annyira elmulasztják, hogy kevés vörös és foghagymán 's tőkön kívül többnyire hasztalan dudvával vannak benöve. Dohányt is keveset 's nem örömet termesztenek.

b) Az állatok országából az 1850-ik eszt. őszveírás szerint találkozott Nagylakon ló 3000, ökör 1492, tehén 1905 és így szarvas marha 3397 darab, ide nem értve a' borjúkat, juh 7783, sertés 3500, szamár 42. Némellyek méhtenyésztéssel is foglalkoznak, 's sok házi állatokat, úgy mint libákat, ruczákat, pulykákat, tenyésztenek. A' Marosban nem sok, de izes hal fogatik, különösen csuka, potyka, keszege, kecsége és harsca, néha több mint egy mázsás is; rák is kevés találta-tik e' folyamban. A' vadak közül találkozik a' határban nyul, farkas, róka, azután vadliba, kacsza, szárcsa, bűvár, tuzok, szalonka, sőt kócsag is.

3) Nagylaknak levegője és vizei.

A' levegőről azt lehet mondani, hogy az itt kétféle, a' Maros melletti részén a' városnak egészséges, de az alacsonyabb helyeken, kivált éjszak felé a' sok mocsárok és álló vizek miatt nem igen egészséges, mit bizonyít azon lakosok sápadt arczsine is, kik e' mocsárok közelében laknak. A' tanyákon, minthogy azok jobbára emelkedettebb helyeken fekszenek, a' levegő is egészségesebb, a' kutviz is mint a' városban, ámbár itt is sok kutakban jó ivó víz található. A' Maros folyamon kívül, mely a' város déli részén sok tekergésekben sebesen foly, és kivált tavasszal nem egyszer veszéllyel fenyegeti a' lakosságot, találkoznak még Nagylak mellett következő vizek: Karika foknak nevezett marosi ér, mely a' Marosbol ered 's ismét a' Marosba szakad, 's egy szigetet képez. Továbbá vannak itt tavak is: Blezanicza, Ritumare, Balotana,

Grbovác és Basta nevűek. Székeses mocsárok ezek: Velsu, Būdösér, Csiga, Csidu, Topilo és Nagyszék. A' nagylaki szántóföldek közt is találkozik egy völgy, melly ugyan a' száraz években bő termést hoz, de nedvesekben, sok helyütt tele szokott lenni vízzel, melly némellyek állítása szerint, a' föld alul is szivárog. Végre találkoznak itt a' városhoz közel, 's annak keleti oldalán két források is, mellyekből szüntelen a' legtisztább és legjobb, nyáron is hideg víz csergedez. Egyhez ezen források közül a' helybeli románok évenként bizonyos napon egyházi díszmennettel szoktak kijárni 's a' vizet fölszentelni.

A' Nagylakon uralkodó nyavalyák azok, mellyek majd nem mindenütt az alföldön, különösen a' mocsárok mellett lakó emberek közt legközönségesebbek: különféle lázak, mellyekből azután, ha ideje korán alkalmas eszközökkel nem gyógyítatnak, közönségesen halálos vízbetegség származik; a' himlő is néha a' gyermekek közt rosztul szokott gazdálkodni.

Egyébiránt, itt is sokan jó hosszú kort érnek, mint az kitűnik a' helybeli románok részéről, kik Nagylaknak régibb lakosai, kik közül sokan száz eszt. fölül éltek; épen most a' midőn ezeket írjuk, halva fekszik bizonyos Pokurár Vidu román, ki 106 éveket élt.

A' helybeli evang. tótok közt pedig, 1803-ik eszt. mint az egyház kezdetétől 90 évet értek 9-en, 91-et 1, 92-től 1, 93-at 1, 94-et 2, 95-t 4, 96-t 1, 97-et 2, 98-at 2, 101-et 1, és egy t. i. Antal Mátyás meghalt 106 éves korában. Egyébiránt 1803 — 1852-ik eszt. Dec. utóljáig a' helybeli evang. egyházban:

Született fiu gyermek 6,255

leány gyermek 5,947

összesen 12,202

Je gy z é s. Mind ezen városban és mellette találkozó mocsárok és posványok könnyen lecsapoltathatnának a' közel lévő Marosba, ha a' lakosság és az előljárók arra gondot fordítanának és a' körül férfiasan munkálódnának.

Meghalt férjfinemű	5,882
nőnemű	5,638

összesen 11,520

és így az egyház 50 évek alatt a' születések által csak 682 lélekkel nőtt meg.

4) Régi épületek vagy azoknak romjai.

A' délnyugoti oldalon, a' Maros parton még ma is látni némelly nyomait egy régi erősségnek, melyet hir szerint az itt lakott szerb hős Jaxits szerb határőreivel olly czélból épített, hogy magokat a' török ellen annál jobban védhessék. Továbbá valamivel lejjebb a' délkeleti partján a' Marosfolyamának látni még romjait vagy is dűledékeit egy régi templomnak. Mai napig is fenáll szintén egy magános régi torony, a' délkeleti oldalon. Mind ezekről olv. feljebb.

5) A' város különféle adói, jövedelmei 's kiadásai.

a) Országos adó 185²/₃ évre 25239 fl. 35³/₄ xr. p. p.

b) Közmunka megváltása ez évre: 4754 fl. 45 xr. p. p. tészen.

Bevétel. Nagylak mvárosának vannak bizonyos kisebb nagyobb jövedelmei, 281 holdbol álló városi kaszálójából, melly Kraknak neveztetik: továbbá 689 holdnyi területű városi rétyéből, a' házi közadóból, és más kisebb bizonytalan jövedelmei. Tavaly az öszves jövedelem tett: 8839 fl 23 xr. p. p.

Kiadásai vannak péld. az előljárók fizetésére, a' város cselédjeire, épületekre, városi és hadnagyi lovakra, városi bikákra. Tavaly az öszves kiadás volt: 8357 fl. 20 xr. p. p.

6) Árva ügy.

Az árvák vagyona két gyámalyára van bizva, t. i. a' lótl és román részről, kik egész 1848-ik évig évenként számot

adtak a' nmélt. kamarai uradalomnak, jelenleg számot adnak a' békés-csanádi kerületi törvényszék előtt*). Folyó 1853-ik évben a' tót gyámatya keze alatt van: 159 árva, kiknek vagyonuk tesz: 31289 fl. 51 xr. p. p. A' román gyámatyának gondjaira van bizva 118 árva, kiknek vagyonuk áll: 23705 fl. 26 xr. p. p. És így a' nagylaki árvák özves vagyonának özvege tesz: 54995 fl. 1 xr. p. p.

7) Mostani kormánya és elöljárói a' városnak.

Nagylakon valamint az előtt régi időktől lakott egy szolgabíró, ugy most is lakik itt egy másod osztályú járásbíró, helyettesével együtt. Sőt itt van tulajdonképpen lakhelye egy közigazgatási főbírónak is, azért Csanád megyében egy járás, nagylaki járásnak neveztetik.

A' mostani városi felsőséget pedig képezik: két jegyzők, egy bíró, egy törvénybíró, a' ki egyszersmind a' város gazdája is, hat esküdt, egy adószedő, egy városi és egy előfogati biztos és két irnok, özvesen 15 személy.

Itt laknak továbbá egy káplár felügyelése alatt hat csendőrök vagy zsandárok is, még pedig a' 7-ik gyalog ezred, 13-ik kompániája 32-ik osztályából. Az 1848-ik előtt folyvást itt tanyázott egy cs. k. lovas ezred fél divisiója is.

8) Vásárok és heti piáczok Nagylakon.

Nagylak a' régibb időkben csak mint falu ismertetett, de 1820-ik eszt. vásári jogot kapott. Ily vásárok tartatnak itt jelenleg csak kétszer, t. i. a' hét elején Apr. 24-ik és Sept. 29-ike előtt. Ez kivált szarvas marhára és lovakra nézve többnyire elég nagy, és esztendőről esztendőre több különmemü mesterember és kereskedő is rakja ki áruit. Heti vásár egész éven

*) Ohajtható volna, hogy a' felsőség azon intézkedést tenné, hogy a' gyámatyák nem csak árvák vagyonára, hanem azok lelki és erkölcsi nevelésére is gondot fordítani köteleességüknek ismerjék.

áttartatik minden csütörtökön, mellyekre minden szomszéd faluk és városok lakosai eljönnek. Nehány évtől a' nagylaki heti vásárokon is, kivált télen, sok szarvas marha látható, azért néha egészPestről lejönnek a' kereskedők az itteni piacra szarvas marhát venni.

V. A' nagylaki evang. egyház történetei.

A' mi már különösen a' helybeli evang. egyháznak eredetét és félszázados történeteit illeti, a' nagylaki evang. egyház leginkább Tót-Komlós helységét nevezheti anyjának. Miután t. i. Tót-Komlós népessége a' csekély határhoz képest igen megszorodott, arról kezdtek gondolkozni a' tót-komlósiai, hol kaphatnának földet új község telepítésére. Némelly urak tanácsára leginkább Csaprda Pál, Szántó János és Hrivnak Mátyás tót-komlósí földészek elkezdék ez ügyet még 1797-ik eszt. a' m. kir. kamara pécskai Praefecturájánál mozgatni, még pedig olly szerencsésen, hogy Pitvaros és Székegyház, mellyet kértek, tőlük ugyan megtagadtatott, de már 1800-ik eszt. Aug. 27-én 14, 158. sz. a. kelt k. kir. rendeletnél fogva megengedetett, hogy miután a' nagylaki román lakosok ugy sem képesek a' határt kellően művelni, az köztük és a' románok közt osztassék el. Ebben megnyugodtak a' tót-komlósiai, 's némely csabai és szarvasi szlávokkal együtt az egyeségi levelet vagy 200 család aláírván, 1802-ik eszt. ősszel kimért földeiket felszántották, bevetették, télre pedig mindenki szülővárosába ment vissza.

Alig kezdett előtűnni az 1803-ik évnek vidám kikeletje, midőn szorgalmas méhekként siettek mindenfelől új hazájokba, 's kezdék építeni lakházaikat, úgy hogy már 1803-ik eszt. az ugy nevezett mester, battonyai és makkai utcák egész Kukucska kovács házáig fenállottak. A' legelső ház, mellyet evang. tót fölépített, volt a' városházi utcán 12-ik

sz. a. lévő Jancsikféle ház, melyből származott a' nagylaki szláv evang. egyházban legnépesebb Jancsik család.

Akkori szerződés szerint köteles volt a' tót lakosság a' k. kamarának ezeket fizetni :

füstpénz	—	—	—	—	1 p. ft.	—
Culinaria	—	—	—	—	—	51 p. xr.
Robot pénzbeli váltsága egy gyalog napért.						10 p. xr.
Dézmat gabona, méh és bárányból természetben.						

De a' mélt. Uradalom tekintve azt, hogy új lakosok, — egy egész évi tartozásaikat, a' megye pedig 200 p ftnyi adót engedett nekik. Magokkal hozták ezen új lakosok a' tót-komlósi helyettes tanítót Samecz Dávidot, ki gyermekeiket 1803-ik eszt. Juliusig, mint ideiglenes tanító oktatta; azután pedig többek tanácsára levitául és rendes tanítóul hívták meg Valentinyi Sámuel mező-berényi tanulót. Az egyház ügyeit vezette leginkább a' Curator Tuska Márton, és az egyház Inspectorá Csepcsányi Pál csanád megyei főjegyző és annak fia a' most is élő tek. Csepcsányi Tamás ur, kiknek az egyház sokat köszönhet, de legtöbbit első lelkészének, a' mívelt lelkü, buzgó 's szintén tót-komlósi születésű Keblovsky János urnak, ki megérdemli, hogy őt a' nagylaki evang. egyház még hamvaiban is örökké tisztelje. Mig a' mostani ó paplak fölépült, addig a' nevezett lelkész részint Kovács-Francisci András, részint Szuchanszky György házában lakott, a' tanító pedig oktatott először Leginszky János, azután Braxatoris Ádám házában, lakott pedig Jancsik Pálnál, azután Miklovitz Jánosnál. Az isteni tisztelet a' templom felépültéig Leginszky János házában tartatott. Az első 1804-ik eszt. épített iskola a' mostani új paplak helyén állott. Már midőn az első lelkész meghívatott 2000 lélekből állott az egyház, 1806-ik eszt. pedig a' hívek már 3335 lélekre szaporodtak. Most a' hozzá tartozó és kebeléből kirajzott bánhegyesi egyházat is ide értve, a' nagylaki evang. egyház öszves lelkeinek száma : 5370.

Van az egyháznak két száraz és a' Maroson egy vízi malma, továbbá a' paplakok közelében két háza, mellyeket bérbe szokott kiadni. 3 harangja, az egyik 7, a' másik 3, a' harmadik 1 mázsás és 25 font, mellyek közül ez utolsót helybeli lakos és tímár mester 's egyházi presbyter Krajcsovitz András maga költségén készítette 's ajándékozta az egyháznak. Tavaly az egyház öszves bevétele tett kész pénzben 13453 ft. 52 xrt. kiadása 12930 ft. 15 xrt. váltóban; mindennemű gabonában volt bevétel kerek számmal: 1209 köből, kiadás 1187 köből.

1803 Jul. 4-én az első rendes tanító Valentinyi Sámuel hivatalába igttatott, ki is a' nagylaki ev. egyház iránti érdemei tekintetéből agg korában ugyan attól nyug-pénzt kapott.

Ugyan azon évi Jul. 10-én az első vályogból épült templomnak, — melly a' mostani középponti iskolák helyén állott — alapköve letételett 's ugyan az 1804-ik eszt. Nov. 10-én felszenteltetett.

1804 Oct. 12-én elkezdé hivatalát az első lelkész néhai t. t. Keblovsky János ur.

1805. Sok felföldi, különösen gömöri, nem különben bánát-tót-sztámori lakosok költöztek Nagylakra. Ezen utolsók, minthogy helységük egészen feloszlott, ottani templomukat, papi és tanítói házukat 's harangjukat eladván, az abból szerzett pénzt, nagyobb részint a' nagylaki ev. egyháznak ajándékozták. A' tót sztámori anyakönyv és Biblia még most is egyházunk levéltárában őriztetik. — Ugyan ezen évben a' szarvasi egyház azon orgonával kedveskedett egyházunknak, mellyet mi 1852-ik eszt. mostani új orgonánk elkészültével az alberti egyháznak ajándékoztunk, üdvözítünk azon intézése szerint: „ingyen vettétek, ingyen adjátok.“ M á t é evang. X. 8.

1807 az evang. egyház mostani száraz malmai épültek

föl 's ugyan ekkor az egyház már második rendes tanítót is hívott.

1808 Oct. 26 a' két tanító számára egy telek föld a' közlegelőből kivágatott.

1810 Lyci Kristóf bányai Superintendens az egyházat canonicé meglátogatta.

1812 Május 3-án a' mostani piacon lévő templom alapköve letétezt. Építette Hoffer János aradi kőmives.

1813 egy telek föld a' lelkész számára a' közlegelőből kiméretezt.

1816 Oct. 22. Lovich Ádám Superintendens visitatiót tartott, 's ugyan azon évben a' nagylaki ev. egyház már rajt bocsátott, alapítván Pitvaros helységét.

1817 fölépítette az egyház mostani vízi malmát.

1822 Május 16-án a' mostani evang. templom nagy ünnepélyvel fölszenteltetett, Machula Gábor akkori Esperes által.

1831 epe mirígy dühösködött Nagylakon, mellynek áldozatja 447 evang. egyén lön.

1834 fölépültek a' mostani középponti iskolák.

1836 Jun. 20-án canonicé meglátogatta az egyházat főt. Szeberényi János bányakerületi Superintendens ur.

1839 meghívatott a' második rendes lelkész 's fölépült az oldalaslagi iskola.

1843 ismét rajt bocsátott az egyház, telepítvén Bánhegyes községét.

1846 fölépült az új paplak.

1852 elkészült az új orgona, melly az oltár kicsinosításával együtt 8 ezer v.ftba került.

Egyébiránt azok közül, kik ezen félszázados egyházat alapították 's bölcsőjénél állottak, még sokan élnek 's örülnek eme félszázados felvirágzásának. Virágozzék is az még sok századokig Istennek dicsőségére!

VI. Nagylaknak előljárói.

1) Egyháziak.

Evang. lelkészek.

1804 Keblovszky Ján. † 1825.
 1825 Kristoffi Sámuel † 1848.
 1839 ZayácZ Dán. }
 1849 Haan Lajos } mostaniak.

R. katolikus lelkészek.

1846 Holtzmann Ignác.
 1852 Radics Pál.

G. n. e. lelkészek.

1739 - 1816 Czervenkovics
 Száva.
 1784-1830 Czervenkovics Pál.
 1802 - 1831 Czervenkovics
 Lázár.
 1816-1833 Czervenkovits Mi-
 / hály.

Sztojadin Tódor.

Mercse Pál † 1830.

1820 Czervenkovits Mihály
 szent széki ülnök

1834 Varga Péter

1838 Serban György

1845 Luczay Dávid, }
 káplán } mos-
 taniak.

G. e. lelkészek.

1846 Bura Péter.

1848 Mikán Sándor.

Evang. tanítók.

1803-1822 Valentínyi Sam.

1807-1816 Raksányi Imre.

1816-1817 Scholtz György.

1817-1839 Demo András.

1822 Bartolomaeides Pál.

1839-1845 Demo Sámuel.

1844-1847 Twrdony József.

1845-1846 Jankovics Pál.

1846 Bartolomaeides János.

1848 Molnár György.

Rkath. tanítók.

1832-1835 Kasztel Ignác.

1835-1837 Horváth Károl.

1837-1841 Kvilla Antal.

1841-1846 Lélek Péter.

1846-1849 Székesi György.

1849 Lélek Péter, mostani.

G. n. e. tanító.

Szimonovits Vaszil.

G. e. tanító.

Mikán Ignác.

'Sidó egyház előljárói.

Schachter: Deák Lázár.

Tanító: Mondschein Jakab.

Felügyelők: Máj Fülöp és

Bleyer József.

Az evang. Egyház Curátorai.

1803 Tuska Márton.

1804 Zsidó Márton.

1805 Viczjan Pál.

,, Tuska Márton.

- 1806 ugyan az.
1807 ugyan az.
1808 Tóth Mihály.
1809 Beraczko Máté.
1810 ugyan az.
1811 Dovály János.
1812 Mázik István.
1813 ugyan az.
1814 Gubis Pál.
1815 Mázik István.
1816 ugyan az.
1817 Hanko János.
1818 ugyan az.
„ Markó Márton.
1819 Ugyan az.
1820 Bencsik András.
1821 ugyan az.
1822 ugyan az.
1823 ugyan az.
„ Belán Mátyás.
1824 Horváth András szta-
mori.
1825 Hankó Pál.
1826 ugyan az.
1827 Jancsik András.
1828 Ambrus Márton.
1829 ugyan az.
1830 ugyan az.
1831 ugyan az.
„ Hugyecz Mihály.
1832 ugyan az.
1833 ugyan az.
1834 ugyan az.
1835 Horváth And. sztamori.
1836 ugyan az.
1837 ugyan az.
1838 Szuchánszky János.
1839 ugyan az.
1840 ugyan az.
1841 Laurovics János.
1842 ugyan az.
1843 Ambrus György.
1844 ugyan az.
1845 Jacsjanszky Pál.
1846 ugyan az.
1847 ugyan az.
1848 ugyan az.
1849 Jancsik János.
1850 ugyan az.
1851 Jancsik Mihály.
1852 ugyan az.
1853 ugyan az.
Evang. egyház malombirái.
1822 Fábry György.
1823 Marko György.
1827 Hugyecz Mihály.
1828 ugyan az.
1829 ugyan az.
1830 ugyan az.
1831 ugyan az.
1832 Horváth András komlói.
1833 Oravecz Pál.
1834 Lestyán Mátyás.
1835 ugyan az.
1836 Nagy János Gyuris.
1837 Kiszely András.
1838 ugyan az.
1839 Zsidó János.
1840 ugyan az.
1841 ugyan az.
1842 ugyan az.
1843 Zelenák Pál.
1844 ugyan az.
1845 Roszkos Pál.
1846 ugyan az.
1847 ugyan az.
1848 ugyan az.
1849 Horváth Mihály komlói.
1850 ugyan az.
1851 ugyan az.
1852 Miklovitz András.
1853 ugyan az.

Evang. egyházfiak.

1804 Urbán Pál.	1824 Rohár János. Sulyan Mihály.
1805 Braxatoris Ádám. Franyo Máté.	1825 Palyov György. Dedinszky András.
1806 Mócz György. Vozár János.	1826 Viczjan János. Gengelégi János.
1807 Krajcsovitz György. Ruttkay István. Tucsni András.	1827 Beraczko János. Bartai Sámuel.
1808 Zajác János. Bobcsok György.	1828 Obsuszt János. Petrnák János.
1809 Trnka Mihály. Szpisjak Mátyás.	1829 Matus János. Pálik Mihály.
1810 Kukucska Mihály. Korencsik Márton.	1830 Noviczky Pál. Bobcsok János.
1811 Lassányi István. Labostyák János.	1831 Gubik János. Kovalcsik György.
1812 Szuéhánszky Mihály. Michlman Márton.	1832 Zajác János. Zsidó Mátyás.
1813 Obrezjan János. Ambrus Mátyás.	1833 Zsidó János. Braxatoris János.
1814 Krajko Mihály. Havas Sámuel.	1834 Marsinszky János.
1815 Zvara János. Laurovics András.	1835 Svihran János. Palow János.
1816 Liptai András. Mácsánszky János.	1836 Szlavko János. Biszterszky András.
1817 Kántor János. Mozoly József.	1837 Petrina Mihály. Petricz Mátyás. Tomcsányi József.
1818 Breznyik Márton. Obrezjan András.	1838 Fábry János. Havas Márton.
1819 Szántó János. Kaszay Sámuel.	1849 Pajtás János. Mataisz Pál.
1820 Tuska Mihály. Bujtás Pál.	1840 Porubszky András. Havran János.
1821 ugyan azok.	1841 Szuchanszky Mihály. Császtvay István.
1822 Szrnka János. Paulovits Pál.	1842 Jancsik András. Hrdlicska Sámuel.
1823 Makar András. Krajcsovitz András.	1843 Miklovitz András. Benczúr János.

- 1844 Szajak András.
Heesco András.
1845 Gubik György.
Szuchánszky György.
1846 Polatsek János.
Hanko Pál.
1847 Rohár Mátyás.
Leginszky András.
1848 Botyik János.
Kaszay Sámuel.
1849 Hajduk Mihály.
Miklovicz János.
1850 Juhász Mihály.
Gombár Mátyás.
1851 Lestyan Mihály.
Ambrózi János.
1852 Roszkos Pál.
Polonyi György.
1853 Paulik János.
Kiszely Pál.

2) Világiak.

Városi Jegyzők:

- 1769 Tóth György.
1778 Vancsó András.
1794 Tary József.
1801 Kanisztos János.
1802 Kis Pál.
„ Radics Mihály.
„ Szakács Ferencz.
1804 Tóth Pál.
1006 Keblovsky András
„ Munkácsi János.
1817 Kökényessy János.
1827 Fark István.

- 1843 Likavecz János *).
1849 Weszelovszky Máté.

Bírák.

- 1769 Bolkis Miklós,
1776 Tyirity Lukács.
1778 Vészity Péter.
1782 Pattyan Flóra.
1794 Vészity Péter.
1795 Szólya János.
1796 Kotorács Demeter.
1801 Sztrója Mihály.
1802 ugyan az.
1803 Mihajlovics Konstantin.
1804 Kodó Mihály.
1805 ugyan az.
1806 ugyan az.
1807 Mihajlovics Konstantin.
1808 ugyan az.
1809 Jákob Dániel.
1810 Kotorács Vaszil.
1811 Szalazsán Sándor.
1812 Mudrity Száva.
1813 Zsidó János
1814 Peczan Demeter.
1815 Franyo Máté.
1816 Mercse Vaszil.
1817 Leginszky János.
1818 Ónya György.
1819 Zsidó János.
1820 Pattyan Demeter.
1821 Zsidó János.
1822 Pattyan Demeter.
1823 Leginszky János.
1824 Faur György.
1825 Leginszky János.

*) E' helyütt kötelességünknek tartjuk köszönetünket nyilvánítani t. Likavecz János jegyző urnak, azon szivességeért, miszerént több, különösen statistikai, Nagylak városát illető 's több évek óta szorgalommal gyűjtögetett adatait, nekünk használatul átadni sziveskedett.

- 1826 Sandor Demeter.
1827 Szlyuka János.
1828 Sandor Demeter.
1829 Varga Márton.
1830 Faur György.
1831 Szlyuka Mihály.
1832 Ónya György.
1833 Fazekas Mihály.
1834 Sandor Illyés.
1835 Szlyuka Mihály.
1836 Prekupas Ónucz.
1837 Oravec Pál.
1838 Bolkis Flóra.
1839 Sztraczinszky Márton.
1840 Sandor Flóra.
1841 Jancsik Mihály.
1842 Faur Tódor.
1843 Sandor Flóra.
1844 ugyan az.
1845 Ambrus György.
1846 Mázik Mihály.
1847 ugyan az.
1848 Totorán Konstantin.
1849 Faur Tódor.
1850 Sandor Flóra.
1851 Pattyán Miklós.
1852 Szuchanszky János.
1853 ugyan az.

Mostani elöljárók.

a) városnál.

- Bíró: Szuchanszky János.
Törv. bíró: Pattyán Miklós.
Esküdtek: Palyov György.
Horváth Mih. Komlósi.
Radics Imre.
Marzsinyán Tamás.
Faur Tódor.
Pap Mihály.
Perceptor: Luczay Demeter.

- Pusztai pénzszedő: Mázik Mih.
Gyámnokok: Fazekas Mihály.
Mercse János.
Városi orvos: Réh József.
Városi biztos: Major János.
Előfogati biztos: Vittlich Lász.
Irnokok: Strasszer Károly.
Roszinszky Samu.

b) evang. egyháznál.

- Curator: Jancsik Mihály.
Malombíró: Miklovicz András.
Esküdtek: Ács János.
Horváth János sztlamori.
Presbyterek: Ambrus György.
Ács János.
Brezina András.
Bujtás Pál.
Baran Pál.
Benkovits Pál.
Blaho György.
Császtvai István.
Dovály András.
Dedinszky András.
Fazekas Mihály.
Fábrí János.
Gróf János.
Gyurik János.
Garay Pál.
Huszárik Mátyás.
Hrivnák Mátyás.
Horváth János sztlamori.
Havas Márton.
Hrdlicska Sámuel.
Horváth Mihály komlósi.
Jancsik Mihály.
Jacsjanszky Pál.
Jancsik János.
Jancsik András.
Krajcsovitz András.
Laurovics András.

Laurovits György.
 Mázik Mihály.
 Marsinszky János.
 Miklovitz András.
 Matajsz Pál.
 Porubszky András.
 Palyov János.
 Palyov György.
 Pajtás János.
 Petrina Mihály.
 Roszkos Pál.
 Szuchánszky János.
 Szajak András.
 Szvetlik Ferencz.
 Tomcsányi Jósef.
 Zelenák Pál.

Zelenák György.
 Zelenák Mihály.
 Egyházfiak: Paulik János.
 Kiszely Pál.

3) Nagylakon lakó me-
 gyei hivatalnokok.

Járásbíró: Major Jósef.
 Helyettesjárásbíró: Simon Jós.
 Igtató: Feil Benedek.
 Irnokok: Vaszil Ferencz.
 Stefáni Béla.

Kerületi orvos: Wilhelm Her.
 Gyógyszerész: Thuróczi Gyula.
 Uti mester: Somlai Miksa.
 Marosi felügyelő: Lenk Miksa.

